

ИСТОРИЧЕСКИ
АРХИВ ВАРЬЕВО

UDK 93/94

51-52

ISSN 0354-9143

ГЛАСНИК

2018

ИСТОРИЈСКИ АРХИВ ВАЉЕВО

Г Л А С Н И К

51-52

Ваљево, 2018.

ИСТОРИЈСКИ АРХИВ ВАЉЕВО

ГЛАСНИК

51-52

2018

За издавача

Бојана Савчић

Уредник

Милић Милићевић

Редакциони одбор

др Милић Милићевић, др Недељко Радосављевић,
др Владимир Кривошејев, др Марија Копривица,
др Александар Вулетић, Дејан Поповић

Превод на енглески

ATTICA Language Solutions

Тираж

500 примерака

Графичка реализација и штампа

Агенција Margo in, Ваљево
Штампарија „Топаловић“, Ваљево

Адреса редакције

14000 Ваљево, Поп-Лукина 52, тел. 014/221-028
e/mail: arhivvaljevo@gmail.com < www.istorijskiarhiv.rs

Часопис излази једанпут годишње

Издавање часописа финансира Град Ваљево

САДРЖАЈ – CONTENTS

ЧЛАНЦИ
ARTICLES

Милорад Радојчић: <i>Лука Лазаревић (1857–1936) – истакнути просветни, културни и јавни радник</i>	5
Владимир Кривошејев и Александар Недок: <i>Ваљевска војна болница, од првих дана до Великој рајна</i>	82
Дејан В. Поповић: <i>Привредне, хуманитарне и социјалне прилике у Ваљеву 1939–1941</i>	113
др Гордана Гарић Петровић: <i>Новине у ичеларству у Србији на крају 19. и почетку 20. века</i>	137

ПРИЛОЗИ
SUPPLEMENTS

Дејан В. Поповић: <i>Уређење коловозних и асфалтних површина у Ваљеву 1939–1943</i>	149
др Душко Кузовић: <i>Музеј народној традицијелства зајадне Срдије</i>	156

ГРАЂА
DOCUMENTS

Милић Милићевић: <i>Извештај о љуковима Дринске дивизијске обласи из новембра 1898. године</i>	173
--	-----

ИЗ РАДА АРХИВА
OUT OF THE ARCHIVE'S WORKS

Никола Ранисављевић: <i>Црквене мајичне књије манасијира Пустиније (1837-1902)</i>	182
Зорица Јеремић Шевић: <i>Три Ивана Прошина Ваљево – У сусрет 75-годишњици победе над фашизмом</i>	188

КРИТИКЕ И ПРИКАЗИ
REVIEWS

Милча Мадић: <i>Небојша Максимовић, Ваљево и ваљевски крај у Дринској бановини (1929-1941)</i>	207
--	-----

Милча Мадих: Славица Поповић Филиповић, <i>Сведочанства из Првој светској ратној</i>	209
Милча Мадих: Др Александар Недок, <i>Ваљево српски ратни хирушки центар и град болница у епидемији велике епидемије 1914–1915.</i>	211
Милча Мадих: Живојин Крсмановић, <i>Развој села и сеоске архитектуре Колубаре и Подгорине у деведесетом и почетком двадесетог века</i>	213

БИБЛИОГРАФИЈЕ

BIBLIOGRAPHIES

Милча Мадих: <i>Библиографија историографских издања о ваљевском крају у 2017. и 2018. години</i>	215
---	-----

In memoriam

Александра Вулетић: Владимир Стојанчевић (1923–2017)	221
Милорад Радојчић: Слободан Раковић Рака (1948–2017)	225

Милић Милићевић

Историјски институт Београд

ИЗВЕШТАЈ О ПУКОВИМА ДРИНСКЕ ДИВИЗИЈСКЕ ОБЛАСТИ ИЗ НОВЕМБРА 1898. ГОДИНЕ

Владавина Александра Обреновића, али и период након 1903. био је обележен веома честим променама влада чије просечно трајање није прелазило више од осам до девет месеци. Један од ретких изузетака у погледу „дуговечности” била је влада др Владана Ђорђевића, по времену свог формирања позната и као „Октобарски режим” чије је трајање, уз доста честу промену министара, изнело готово три године.¹ Током мандата Ђорђевићеве владе највише промена осетило се у домену војске на чије је чело постављен бивши краљ, Милан Обреновић, у функцији команданта Активне формиране на Св. Саву 1898. године.² Од овог тренутка под командом генерала, касније армијског генерала Милана Обреновића, започиње интензиван процес реформе војске утемељен углавном на три елемента: квантитативно и квалитативно уздизање официрског кадра, набавка новог наоружања и заокруживање формацијских промена.

Када се говори о формацији, неопходној за разумевање овог документа, неопходно је напоменути Уредбу о њој донету још јануара 1889. којом је Краљевина Србија подељена на 5 дивизијских области, међу којима је била и Дринска са центром у Ваље-

¹ Тачније 33 месеца, од 11. октобра 1897. до 12. јула 1900. године.

² Команда Активне војске формирана је претходно два пута, најпре 1883. а затим и 1886. Опширније: М. Милићевић, *Реформа војске Србије 1897-1900*, Београд, 2002, стр. 9-10; С. Б. Ратковић - Костић, *Европеизација Српске војске 1878-1900*, Београд, 2007, стр. 266-267.

ву.³ Ова област, као и остале, имала је 3 пуковска округа, а сваки од њих 4 батаљонска среза. Стални кадар пешадије у миру био је сврстан у по један пук у свакој дивизијској области, а њега су чинила 3 пешадијска и 1 гардијски батаљон. Ова уредбом предвиђена формација постојала је заправо само на папиру, пошто је пук у свакој дивизијској области уместо прописана 3 имао само један пешадијски батаљон. То је значило да уз још један гардијски батаљон уместо номиналних 4 батаљона има само половину од тог броја. Године 1896. започет је процес претварања батаљона у пукове, чија се последња фаза догодила управо у време о коме овај документ говори. Коначни резултат ових формацијских померања добијен је на дан проглашења Краљевине 1899. године када је 15 постојећих пукова коначно у стварности добило сва четири батаљона тј. укупно њих 60. Са оваквом формацијом, уз незнатне измене, ући ће се и у ратове 1912-1918.

Документ који овде представљамо налази у Војном архиву Министарства одбране републике Србије.⁴ Документ је у форми реферата, а упућен је начелнику Трупног одељења Команде активне војске.⁵ Тиче се углавном процеса обуке у оквирима четири пука из састава Дринске дивизијске области са станом у Ваљеву.⁶ Личности које се у документу помињу, попут Степе Степеновића, потпуно су, или бар делимично, познате у нашој историографији. Код других, пак, нарочито оних који се помињу само у оквирима презимена, процес проналажења знатно је отежан. Примера ради, у Споменици Војне академије међу мајори-

³ Остале див. области биле су Моравска (центар Ниш), Дунавска (Београд), Шумадијска (Крагујевац) и Тимочка (Књажевац, затим Зајечар).

⁴ Пописник 14, кутија 3, фасцикла 4, док.бр. 34/1.

⁵ Команда је уз Трупно имала у свом саставу Ђенералштабно и Ађутантско. Касније су јој из састава Министарства војног и Генералштаба придодата и нека друга одељења, а потом и је у њен састав ушао и целокупан Генералштаб. Начелник, тачније вршилац дужности начелника у овом периоду (1897-1899.) био је генерал Лазар Петровић, М. Милићевић, *Реформа*, стр. 41-45; М. Милићевић и Љ. Поповић, *Генерали војске кнежевине и краљевине Србије*, Београд, 2003, стр. 121-122.

⁶ Документ садржи податке и о пуковима остале четири дивизијске области, које смо с обзиром на локалну тематику овог часописа, као и укупног обима, овом приликом изоставили.

ма са презименом Лазаревић налази се чак четрнаест имена, док капетана са презименом Васић има осам. Све ово, као и многи други проблеми отежавају анализу и представљање оваквих врста докумената, што опет с друге стране сигурно повећава њихову вредност и даје барем мали допринос укупној историографској слици.

док. од 30. 11. 1898. Ниш

Њошѣис: Референѣ ѣшаг. одсека ѣрујноѣ одељења ѣошѣуковник, Мих (неч.)

ѣечай: Команда акѣивне војске

Трујно одељење Пов Т/П Бр. 245.

Дринска дивизија

1. IV ѣешадијски ѣук⁷

Пук је изводио ѣуковску школу ѣо насѣавном ѣлану, – сем ѣшо није извршио наѣрадно ѣађање.⁸

На вежбање је ѣѣѣребљено 8. дана

На вежбање је излазило ѣросечно свакоѣ дана 20 официра и 631 редова и ѣодофицира.

⁷ Није нам познато зашто овај пук није обележен својим пуним називом које је (од 1884) гласило - IV пешадијски пук „Стевана Немање“. Процес именовања српских пукова (најпре батаљона) започео је 1883. када је млади престолонаследник Александар на свој 7. рођендан формално уписан у ред војника VII батаљона који је по њему и добио име („Краљевића Престолонаследника Александра“). Током наредног периода и остале јединице постепено су добијале своја имена, најчешће према српским владарима, мада је било и доста изузетака. О овоме опширније: М. Милићевић, *Имена српских ѣукова*, Гласник архива Ваљево (ГАВ), 33/1999, стр. 115-120.

⁸ Уобичајена пешадијска обука од 1883. године, када је уведен обавезан војни рок састојала се од четири фазе, (школе): појединачна (регрутска), четна, батаљонска и пуковска. Последња фаза обуке или пуковска школа трајала је начело десет дана (упражњења), а укупна обука између 125 и 145. дана. Види: М. Милићевић, *Реформа*, Београд, 2002, стр. 119-121; Група аутора, *Обука српске војске 1804–1918*, Београд 2007, стр. 347-349.

Приликом њреїлега њук је добио следећу оцѣну од сїрѣне команданїа дивизије:⁹

а) Раїна служба.

Држање војника њри дочеку врло добро. Сїрѣма исїравна.

Команданї брзо и њравилно схваїио загаїак. Издавање заїовесїи за марш добро, но само би њребало јаче мере оїреза. Издавање заїовесїи за борбу умесно. Раг на маршу и борби врло добар. Ваїрѣна дисциїлина врло добра. Паљбу на сїрѣљачке сїројеѣве оїварала су одѣљења и њреко 1000. Тишина њри самом рагу за сваку њохвалу. Пук је у їоњењу сувише насїуїао, без да је обраћао њажњу на ваїру неїријайѣлеѣу. Загаїак је добро решен. Пук је био у рукама команданїа њука. Сїнализација је вршена са коришћу. Уїврђивање досїа брзо и умесно.*

б) Боїна їмнасїика

Усїех је добар, но само војници њри савлађивању њреїона њреба да буду смелији.

Пук је на команданїа учинио уоїшїе добар уїисак. Насїаѣа је извршена код ової њука са великом заузимљивошћу.

Сїање здравља добро.

Морално сїање задовољаѣајуће.

Команданї њука Јарослав Јанкура, добио је оцѣну од команданїа дивизије следећу:

Присѣбан и смишљен команданї, ако њродужи у свом рагу њравцем којим је њошао, обећаѣа да ће се усавршиїи и њосїаїи добар команданї њука.

За команданїе баїаљона вели команданї дивизије, да су добро и брзо схваїили заїовесї у раїној служби и како ваља издавали своје заїовесїи у раїној служби. За време рада ѡеже

⁹ Командант Дринске дивизије у овом периоду био пуковник, касније генерал Павле Јуришић (Паул Штурм). Каријеру у Ваљеѣу започѣо је марта 1897. као помоћник, а затим и као командант Дринске дивизијске области. Касније, до августа 1900. године био је и командант оѣе дивизије. Након тога, услед пензионисања, напушта Ваљеѣо. Опширније: М. Милићевић и Љ. Поповић, *Генерали војске кнежевине и краљевине Србије*, Београд, 2003, стр. 255-260; А. Јовановић, *Сѣдам раїова Павла Јуришића Шїурма*, Београд, 1991.

јединству. И ако нису довољно изражени ипак код њих постоји изглед за усавршавање.

2) V пук. „Њејовој Величанства Краља Милана”¹⁰

Пук је изводио наставу по наставном плану.

На вежбање пука уредљено је 8 изражјења.

На наставу је изашло просечно свакој дана 24 официра, 577 редова и подофицира.

Приликом прегледа пуковске школе од стране командантa дивизије, пук је добио следећу оцену:

а) Райна служба.

Командант добро схвати задатак. Добро је и брзо изао заповеси за марш. Држање и ред војника на маршу иакође добро.

Заповеси за борбу није командант прецизно изнео, услед чега је дошло до неправилног рада, који је морао командант променити, а затим наредити ради поуке, да се напад поново изврши.

Видљива дисциплина добра. Држање војника у борби добро. Тишина би могла бити боља. Трупе су биле у рукама командантa, но желећи је да за време борбе буде више јединства.

Према њој задатак из райне службе није добро решен; иначе командант дивизије сматра успех у райној служби задовољавајући.

Успех у сигнализацији добар.

б) Бојна гимнастика

Успех је добар. Командант дивизије најомиње да је у овом пуку стање здравља и морала добро.

Командант пука Љубомир Милић оцењен је од командантa дивизије да је: врло заузимљив и вредан официр, но као млад још није довољно израђен у тактичком руковању пуком.¹¹ Ина-

¹⁰ Овај пук (раније батаљон) именован је 1884. године. М. Милићевић, Имена, стр. 116.

¹¹ У документима и литератури помиње се и као Милијић. Најпознатији по тзв. „Лесковачком маневру“ када је у новембру 1915. дејствујући против бугарске 1. армије ослободио угрожене правце повлачења према Лебану и Куршумлији. О њему опширније: М. Милићевић и Љ. Поповић, Генерали, стр.

че одговара њој њуно за свој њоложај и као уојшије врло сѡреман официр, он њри њоказаној заузимљивосѡи, њосѡаће један врло добар команданѡ њука.

Команданѡи баѡаљона уложили су досѡа ѡруда око насѡаве и за једној и за друој има изѡлега да ће ѡосѡаѡи добри команданѡи баѡаљона.

3) VI ѡук „Краља Карола 1.“¹²

Пук је изводио насѡаву ѡо насѡавном ѡлану, - само шѡо се може сѡавиѡи ѡримедба шѡо је сувише уѡоѡредбио времена на еѡирцирање баѡаљона (ѡри уѡражњења).

Са ѡуком је изводио насѡаву засѡуѡник команданѡа каѡеѡан 1. кл. Љубомир Михаиловић, - јер је команданѡи учесѡвовао у великом маневру.¹³

На вежбање ѡука уѡоѡребљено је свеѡа 8 уѡражњења. На вежбање је излазило ѡросечно свакој дана 20 официра, 630 редова и ѡодофицира.

Пук није вршио наѡрадно ѡађање ѡрема насѡавном ѡлану збој ѡоѡа шѡо није имао ни једној војника који је сѡекао ѡраво на ово.

Приликом ѡреѡлега ѡуковске школе, команданѡи дивизије дао је ѡуку следећу оцену:

а) Раѡна служба.

Команданѡи ѡука схваѡио је брзо и ѡравилно загаѡак, и ѡравилно издао заѡовесѡ за марш. Рад на маршу добар. Извиђање добро. Заѡовесѡ за наѡад у ѡоѡледу избора ѡравца добар. На расѡоред сѡављена му је ѡримедба шѡо нишѡа није одредио

139-142; М. Бјелајац, *Генерали и адмирални краљевине СХС/Јуѡславије 1918-1941*, Београд, 2004, стр. 211-212.

¹² У част пријатељских односа са суседном краљевиним овај пук ће у част посете добити име овог румунског владара. Након преврата 1903. пук ће добити нови назив – „Престолонаследника Краљевића Александра“ (Карађорђевића). М. Милићевић, *Имена*, стр. 116, 118.

¹³ Ради се о до тада највећим маневрима одржаним првих дана октобра 1898. године. У њима узеле су учешће две дивизије (Шумадијска и Моравска) са преко 32.000 људи. Види, М. Извештај са великих јесењих маневара 1898, Београд, 1898; М. Милићевић, *Реформа војске Србије 1897-1900*, Београд, 2002, стр. 147-150.

за њуковску резерву. Вајрена дисцијлина добра. Пук је био у рукама команданџа. Држање војника добро само за време борбе џреба да буде већа џишина.

Сињализација у овом њуку није вршена из разлоја, који је команданџ досџавио команданџу акџивне војске рајорџом ЂНо 7167 од 12. џрошлоџ месеца.

Уџврђивање је џримерењено џрема војним џредсџиражама.

б) Бојна џимнасџика

Усџех је добар. Команданџ дивизије најомиње, да би усџех у њуковској школи, држи, био бољи, да је са њуком вршио обуку команданџ сам, а не засџуџник.

Сџање здравља и морала у њуку добро.

Команданџ њука џгенералшџабни џоџџуковник Сџеџан Сџеџановић, добио је следећу оцену: Команданџ је у џакџичком руковођењу њуком џоџџуно израђен. Команданџ баџаљона џоказао је велику заузимљивосџ око насџаве, и ако још нису џоџџуно руџинисани иџак се моју као џакви уџоџребиџи.¹⁴ При џреџеду џоказали су џрилично разумевања у џакџичкој уџоџреби баџаљона. Команданџ баџаљона каџеџан 1. кл. Љубомир Љубичић џреџерано је заузимљив, шџо џа доводи на џоџрешан рад, на мешање у рад чеџних командира.

Пук је на команданџа учинио у оџшџе добар уџисак.

4) II џарг. џешадијски џук.¹⁵

Пук је изводио насџаву џо насџавном џлану, - сем шџо је мноџо времена уџоџребио на њуковски еџирцир (џри уџражњења).

На вежбање је уџоџребљено 11 уџражњења.

¹⁴ Реч је наравно о будућем војводи Степи Степановићу који је од марта 1897. био најпре вршилац дужности, а потом и командант. б. пука. О њему опширније: М. Милићевић и Љ. Поповић, *Генерали*, стр. 222-229; Исти, *Минисџри војни кнежевине и краљевине Срдије, 1862-1918*, Београд, 1998, стр. 149-156; С. Скоко и Петар Опачић, *Војвода Сџеџа Сџеџановић*, књ. 1-2; Београд, 1985; Р. Мићић, *Чеџири дојне војводе*, Сарајево, 1923.

¹⁵ Као што је већ наведено у уводу, управо у ово време дошло је до коначног укидања гардијских пешадијских пукова. Најпре I потом V, а затим и осталих.

На вежбање љука излазило је љросечно свакој дана 19 офици-
ра и 565 редова и љодофицира.

Команданљ у свом дневнику занимања најомиње да је сља-
ње здравља било следеће:

Јавило се за лекарску љомоћ.....	23%
боловало у Болници.....	3%
у амбуланљи	,7%
добило љошљегу.....	10,4%
лек	3,5%
Враћено без лека	1,9%

За време ове школе било је кажњено:

заљвором	3%
љриљвором.....	0,17%

У дневнику занимања љоїрешно је сљављено љросечно сља-
ње редова који су на вежбању учесљвовали. Приликом љреїлега
љуковске, команданљ дивизије донео је следећу оцену:

а) Раїна служба

Команданљ схваїио задаїак добро. Заїовесї маршева не-
љошїуна. Расїоред љруїа на маршу добар. Држање војника
на маршу добро. Правац најада добар. Држање војника у бор-
би добро. Ваїрена дисциплина добра. На коришћење заклона
љреба обраїиїи више љажње. Јуриш извршен добро. Правац
најада добар. Треба да буде већа сложеносї у дејсїву једини-
ца. Задаїак добро решен.

Усїех у раїној служби добар. Сїнализација вршена је добро.
Уїврђивање је уїоїребљено добро.

б) Боїна їимнасїика.

Усїех је добар.

Сїање здравља и морала врло добро. Команданљ љука мајор
Ђура Сїанић, добио је следећу оцену од команданља дивизије:

Врло заузимљив и вредан иако му недосїаје мало шире їле-
дишїе на важнија војничка їиїања, иїак одїовара свом љоло-
жају и добро рукује љуком у сваком љоїледу.¹⁶

¹⁶ Већ крајем марта наредне године унапређен је у чин потпуковника. Струч-
на и ранг листа за 1903. годину, Београд, 1903, стр. 14.

Команданџи бајџаљона уложили су досџа џруда, – они су као џочейџници џосџиџли џриличан усџех и има мноџо изџледа, да ће се осџособиџи за овај џосао, када буду дуже времена џрокомандовали.

Г. мајор Лазаревић џешко схваћа, а каџеџан Васић од џприроде је дисџар и енерџичан.

Наџомена. Команданџ дивизије није наџоменуо, је ли се ко одликовао умешношћу, џриљежањем и џодобношћу џри обуци као и оне које џоглежу осуди.